

ФИЛМ

LUGARDA
1968

ХОЛОКАУСТ, СЕЋАЊЕ, КУЛТУРА (I)

Уредници
Катарина Мелић
Милена Нешић Павковић
Драган Бошковић

ХОЛОКАУСТ, СЕЋАЊЕ, КУЛТУРА

Крагујевац
2022.

САДРЖАЈ

Александра В. Чебашиек

ЋУТАТИ ИЛИ ГОВОРИТИ:
ПЕДАГОШКИ АСПЕКТИ ХОЛОКАУСТ-ДИСКУРСА / 11

Марија Д. Луковић

НОВИ ЈЕЗИК ХУМАНИЗМА:
НЕ ЗАБОРАВИТИ ХОЛОКАУСТ! / 23

Ивана П. Остојић

ДЕГЕНЕРИСАНА УМЕТНОСТ:
ИМАЛИ СУ ЧЕТИРИ ГОДИНЕ / 35

Анђела Т. Вујошевић

ДИСКУРСИВНЕ РЕПРЕЗЕНТАЦИЈЕ ХОЛОКАУСТА:
СТВАРАЛАШТВО АНСЕЛМА КИФЕРА / 49

Јована Д. Костић

РОСК'N'ROLL И ХОЛОКАУСТ / 59

Александра С. Секулић

НЕПРАВО У НЕМАЧКОЈ ЗА ВРЕМЕ НАЦИОНАЛСОЦИЈАЛИЗМА / 67

Катиарина С. Лазић

РЕФЛЕКСИЈА ПРОШЛОСТИ И ПОЕТИКА ПОСТМЕМОРИЈЕ / 83

Лела М. Вујошевић

ДВЕ ПЕТИЦИЈЕ: НЕ ДАМО ЈЕВРЕЈЕ – НАШЕ КОМШИЈЕ / 93

Гордана М. Јоцић

„АРИЈЕВСКИ ПАРАГРАФ” И РАСНЕ ТЕОРИЈЕ
У СРБИЈИ ТОКОМ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА / 111

Бојана Г. Ракоњац

ШЕКСПИРОВ МЛЕТАЧКИ ТРГОВАЦ КРОЗ ПРИЗМУ
АНТИСЕМИТИЗМА У ТРИ ИЗВЕДБЕ: ДВОРСКО ПОЗОРИШТЕ
БЕЧ (1943), ЈУГОСЛОВЕНСКО ДРАМСКО ПОЗОРИШТЕ
БЕОГРАД (2004) И ВЕНЕЦИЈАНСКИ ГЕТО (2016) / 125

Сандра Р. Тешиовић

ДИСКУРС О НАЦИСТИЧКОЈ ПРОШЛОСТИ У РОМАНУ
СТАРИ МАЈСТОРИ ТОМАСА БЕРНХАРДА / 137

Теодора С. Илић

БУДУЋНОСТ СЕБАЊА НА ХОЛОКАУСТ:
ПОСТМЕМОРИЈА У РОМАНУ EAST-WEST STREET
ФИЛИПА СЕНДСА / 151

Верка Г. Карић

ДАНИЛО КИШ И ИСТРАЖНИ ДИСКУРС:
ХОЛОКАУСТ И ЈЕВРЕЈСКИ ИДЕНТИТЕТ У ДЕЛУ ПСАЛАМ 44 / 163

Драгана М. Вучковић

АНТИСЕМИТИЗАМ У ДЕЛУ ДНЕВНИК ЕЛЕНЕ БЕР / 173

Дуња Д. Томовић

РЕПРЕЗЕНТАЦИЈА ЛОГОРА У РОМАНУ
ПИСАЊЕ ИЛИ ЖИВОТ ХОРХЕА СЕМПРУНА / 193

Милица М. Карић

БИТИ ЈЕВРЕЈИН: ПРИЧА ЈЕВРЕЈИНА ЛУТАЛИЦЕ ЖАНА Д'ОРМЕСОНА / 207

Илија Д. Обровић

(НЕ)СУОЧАВАЊЕ СА ПРОШЛОШЋУ НА ПРИМЕРУ
РОМАНА ИСЕЉЕНИЦИ В. Г. ЗЕБАЛДА / 223

Јована Д. Стојановић

КРВАВА ПОВРАТНА СПРЕГА
– ГЕЦ И МАЈЕР У ОГЛЕДАЛУ СМРТИ / 245

Александра З. Стојановић

УЧЕЊЕ ПОСЛЕ АУШВИЦА: ХОЛОКАУСТ У КЊИЖЕВНОСТИ ЗА ДЕЦУ НА
ПРИМЕРУ РОМАНА ДЕЧАК У ПРУГастој ПИЦАМИ ЦОНА БОЈНА / 255

Сара Николић

ЖИВОТ ЈЕВРЕЈА ЗА ВРЕМЕ ОКУПАЦИЈЕ
У РОМАНУ САРИН КЉУЧ ТАТЈАНЕ ДЕ РОНЕ / 269

Тамара Јевремовић

ТРАГАЊЕ ЗА ДОРОМ У ДЕЛУ ДОРА БРУДЕР ПАТРИКА МОДИЈАНА / 283

Јована З. Белић

СУОЧАВАЊЕ СА ПОЧИНИЛАЧКОМ ПРОШЛОШЋУ У
ФИЛМУ ЛОРЕ РЕДИТЕЉКЕ КЕЈТ ШОРТЛАНД / 293

БИОГРАФИЈЕ АУТОРА / 309

Милица М. Карић¹

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Докторске академске студије из филологије

БИТИ ЈЕВРЕЈИН: ПРИЧА ЈЕВРЕЈИНА ЛУТАЛИЦЕ ЖАНА Д'ОРМЕСОНА

Бити Јеврејин било је тешко кроз читаву историју, јер је припадност тој групи одвек носила у исто време тешко бреме, али и понос. Од времена праотаца и изласка из Египта, Јевреји бивају одабрани од Бога на самим тим и обележени својим благословом који понекад изгледа као проклетство. Од Исусовог страдања њихова се ситуација трајно погоршава у оквирима хришћанске католичке Европе која је као главне кривце за његову смрт означила управо Јевреје јер их је и сам Исус на одређени начин проклео и осудио на бесмртност кроз вечно лутање. Роман *Прича о Јеврејину луталици (Histoire du Juif errant, 1991)* француског писца Жана д'Ормесона (Jean d'Ormesson) прича је о свету, историји, човеку који покушава да пронађе своје место у истом том свету и истој тој историји која се неминовно и непрекидно понавља у свом лаганом току. Циљ рада јесте да сагледа како се историја и фикција допуњују у овој историографској метафикцији, како се уз помоћ књижевности историја приближава читаоцима и истовремено како књижевност обогаћује свој наративни опсег. У раду се користе историјска и аналитичка метода уз помоћ којих анализирамо различите историјске аспекте ове фиктивне приче.

Кључне речи: историја, фикција, историографска метафикција, јеврејство, траума, вечно лутање

*Пошто ми је ускратио смрт, онај ме је бесповратно бацио у
непостојаности и променљивости историје и времена.
Јеврејин луталица (Д'Ормесон 2011: 203)*

Бити Јеврејин може да значи много тога². Уколико се вратимо миленијумима у прошлост можемо рећи да то најпре и значи бити луталица, скитница, бескућник. До овог закључка доводи значење речи *Apiru/Habiru* која према блиско-источним изворима представља корен речи Хебреј. Њоме су у древна времена били названи припадници једног племена које је у Египту служило као најамна радна снага. То је термин који је коришћен за сва страна племена или групе људи које су тамо живеле и није имала никакве везе са религијском групом коју данас називамо Јеврејима. У публикацији *Јудаизам*³ аутори Марта Морисон [Martha Morrison] и Стивен Браун [Stephen F. Brown] наводе да назив потиче од термина *yehudah* што значи Јудеја која је била Јужно краљевство Израела од X до IV века пре н. е:

1 comkaric@gmail.com

2 Јеврејски је идентитет комплексан и вишеслојан. За некога се односи на верску припадност, или припадност некој етничкој групи (у зависности од државе у којој живе), или на јеврејску традицију и културу, осећање заједнице и припадности јеврејској заједници, или пак сопственом осећању да је Јеврејин. Често се комбинује више аспеката приликом конструкције идентитета или се пак сви ови аспекти повезују у јединствени осећај јеврејског идентитета.

3 Из серије „Светске религије” која је први пут издата 1991. године.

На латинском, назив ове државе био је Јудеја, а термин *Јевреј* потиче од латинске речи *judaicus*, што значи 'становник Јудеје'. После [...] 70-те године после Христа, народ Јудеје расуо се по свету. Задржали су назив *Judaicus*, што се претворило у термин Јевреји. (Морисон и Браун 2001: 9)

Један од највећих руских јеврејских историчара Симон Дубнов (1860–1941) враћа се још даље у време и у студији *Крајња историја јеврејског народа* подсећа да се праотац Аврам, припадник номадског племена Иврим (Хебреј) арамејског народа из вавилонског града Ура, селио са својом породицом од Вавилона преко Канаана до Египта да би се касније поново населио у јужни Канаан где ће и његов син Исак наставити да живи са женом Ребеком. Зато је Аврам први праотац народа који ће касније бити познат под називом Јевреји. Његови потомци напустиће Канаан због периода велике суше и одселити се у Египат где ће живети генерацијама. Египатског владара бринуло је да би странци могли да настане земљу и да преузму власт, те је одлучило да их пороби и претвори у радну снагу за изградњу градова, надајући се да ће их све тежак физички рад одвести у смрт. Говорећи речником XX века, можемо рећи да је у питању нека врста геноцида јер је египатски владар превентивно предузео кораке да уништи једно племе или народ који се састојао из мноштво племена/породица које нису показивале тенденције да преузму власт над краљевством. Дубнов (1981: 7) наводи следеће: „[...] али што су синови Израела били више тлачени и прогањани, то су се више множили. Свирепи фараон је тада смислио нов план и наредио да се сва новорођена мушка деца утопе у Нилу и да се само женска оставе у животу”. Многе мајке покушале су да спасу своје дечаке тако што су их у котарицама пуштале низ Нил. Тако је спасен и Мојсије/Моше који се сматра првим пророком, законодавцем и религијским вођом. Он ће бити тај кога ће Бог одабрати да му се укаже и да му таблицу са заповестима након чега ће повести своје племе из ропства натраг у земљу Канаан (Палестину). Овај догађај сматра се почетком јеврејског монотеизма. Међутим, Дубнов каже да се у старим јеврејским светим списима помиње да је још Аврам у мноштву племена која су веровала у различите природне силе и небеска тела веровао да постоји само један Бог творац свега на небу и земљи који га је позвао да крене из Вавилона и насели се у обећану земљу у којој ће створити нову нацију и у којој ће тећи „мед и млеко”. Већ тада су будући Јевреји били одабрани од Бога да преносе његову реч што је потврђено и његовим поновним јављањем народу преко Мојсија.

Овде нам се указује још један аспект јеврејског идентитета. Бити Јеврејин значи бити човек од књиге. О томе говори Фројд у студији *Мојсије и монотеизам* из 1939. године⁴. Претпоставља се да је народ који је одабран од Бога прималац и носилац његове милости. Међутим, Фројд каже да су знаци те милости у почетку били веома слаби и да би се пре могло говорити о његовој немилости због свих недаћа кроз које су пролазили. Зато и пита зашто је онда овај народ упорно и све покорније следио Бога који га нимало није штедео. Разлог за то проналази у једној од заповести коју сматра важнијом од осталих јер у потпуности осликава нов карактер свеprisутног, али невидљивог Бога који је забранио да се праве материјални идоли или његове тотемске представе. Тај чулни и опажајни тренутак у потпуности се губи у корист духовног, невидљивог и неопипљивог што је захтевало „одрицање од нагона са својим психолошко нужним последицама” (Фројд

4 То потврђују и многи писци који јеврејске идентитете својих ликова заснивају на овом аспекту. Пример за то јесте домаћи писац јеврејског порекла Александар Тишма и његов Роберт Кронер из романа *Упошреба човека* (1976).

1988: 119). Он је то назвао „свемоћ мисли” што је једна важна етапа у процесу постојања човека јер је резултирала говором, једним од кључних манифестација напредних интелектуалних делатности, која је допринела и развоју вишег степена психолошке делатности – духовности. Последице тог развоја јесу појачавање осећања привилегованог сопства:

Знамо да је Мојсије улио Јеврејима узвишено осећање да ће бити изабрани народ; дематеријализацијом Бога у њихову тајну ризницу доспела је нова вредна ствар. Јевреји су наставили да се занимају за духовне елементе. Политичка несрећа нације их је поучила да оно што им је једино преостало – њихови писани документи – процењују према њиховој вредности. (Фројд 1988: 121).

Поставши одабрани од једног Бога ствараоца, Јевреји су добили још једну важну привилегију – да буду чувари и преносиоци свете јеврејске књиге *Торе* – отеловљене Божије речи, одакле и настаје чулна забрана. Управо у том задатку лежи њихова посебност. Након римског освајања Јерусалима 70. г. н. е. и разарања Другог храма, оснива се прва школа за проучавање *Торе* што ће трајно повезивати расути народ широм света који не говори истим језиком, нема стално место боравка, нема чак ни јединствен поглед на религију; немају јединствене институције, свака заједница на свету има своје представнике; нема ни званичне интерпретације јудаизма, али нека начела и принципи о основама вере као истине остају заједнички и непроменљиви за све. Може се стога рећи да су духовност и окренутост књизи имале за последицу опадање физичке снаге, суровости и склоности ка насиљу, те су Јевреји од народа мача постали народ књиге. За разлику од других народа који су имали своју земљу и државу коју су непрекидно морали да бране мачем, Јевреји су тога били лишени. Потврда ће доћи и од Јеврејина луталице: „Немам породице ни домовине, ни куће, ни огњишта. Нигде нисам на своме. Што ће рећи, немам ни земље ни имовине, ни интереса које бих морао бранити.” (Д’Ормесон 2011: 159) То ће се променити 1948. године са успостављањем модерне Државе Израел када ће и они поново ући у ред народа мача, задржавајући привилегије духовности, што се огледа у водећем положају јеврејских научника у готово свим областима науке и стваралаштва сваке врсте. Одговор на једно од честих питања зашто су Јевреји тако послушно испуњавали сва наређења, која су добијали од нациста и која су се завршавала њиховом извесном смрћу, лежи управо у овом сегменту њиховог духовног развоја. Било је оних који су се побунили и прикључивали покретима отпора, не пристајући на пораз без борбе, али то није било доминантно осећање или порив који је могао да превлада и зато што су сматрали да су безбедни у оквирима нација у којима су живели као пуноправни грађани, што ће се испоставити као погрешно веровање и историјска заблуда.

Са успостављањем хришћанства као нове религије јеврејско постојање добија нову димензију. Старозаветно проклетство добија новозаветну варијанту што је први пример онога што ће се у оквирима постмодернистичке књижевности називати литерарном прерадом. Легенда о Јеврејину луталици датира из средњег века, а заснована је на догађају из времена распећа Исуса Христа. Како легенда каже, то је човек по имену Ахасвер коме је Исус затражио воду на путу до Голготе, коју му овај није дао. Тада му је Исус, према легенди, пророковао да ће вечно живети и лутати светом све до његовог другог повратка. Слична прича постоји у Старом завету где Каин убија свог брата Авеља из зависти и бива проклет од Бога да буде „лотукач и бегунац на земљи” (Пост. 4, 12). Као и Каин, и Јевреји су убили онога који је недужан и зато су заслужили да непрестано ходају

и беже пред најездама других који желе да их униште и заувек избришу са лица земље. Тако се развио снажан религијски антисемитизам који ће у суштини бити основа за све остале врсте антисемитизма, као што су економски, модернистички, политички. У нацистичком расном антисемитизму религијска основа губи на значају, будући да су нацисти постали атеисти и за њих религијски Бог није имао значаја јер су њихова божанства била људске творевине као што су нација, чистота аријевске расе, држава.

Положај Јевреја у европским католичким државама у средњем веку био је променљив у зависности од тренутних околности и потреба владара. Католички антисемитизам цвета, по њему су Јевреји, осим што су богоубице, одговорни за ширење куге јер су затровали воду, за убијање хришћанске деце чију крв користе у обредима и за прављење ритуалног хлеба, за свако убиство и све лоше у друштву. Европским владарима Јевреји су били потребни за банкарске послове којима хришћани католици нису смели да се баве а који су се односили на економску добит коју су ти исти лицемерни владари добијали. Решење су били Јевреји који су смели да се баве само овом „нечистом” врстом посла, али не и другим „чистим” – медицином, пољопривредом, занатством, образовањем. Служили су и као трговци посредници између исте те Европе и муслиманског света који је из ње протеран након Реконкисте у Шпанији и Португалији где су Јевреји били настањени још од исламског освајања тих крајева у VIII в. н. е. А онда су бивали оптужени управо на основу тих наметнутих послова како су мешетари, зеленаши и пијавице које сисају крв хришћанима. Свакако да је постојала одређена финансијска добит коју су остваривали, поготову они који су живели у градовима, али су били третирани као и све остале слуге. Таква је ситуација била у западним државама као што су Француска или Немачка, али и у Пољској или другим деловима руског царства. Зато су називани и „покретном класом” која је служила као социо-психолошки штит иза кога су се крили велики господари земљопоседници и племићи за које су радили и обављали најнепоуларније политичке и економске послове као што су сакупљање пореза или располагање производима сељана кметова. У књизи *Modernity and the Holocaust* (2000) Зигмунд Бауман (Zygmunt Bauman) користи парадигму призме да би ову ситуацију објаснио на следећи начин: „У зависности од стране са које су Јевреји посматрани, они су – као и свака призма – одражавали посве различите погледе; један сиров, неуглађен и бруталан нижих класа и суров и охол друштвено супериорних” (Бауман 2000: 43). Тако су се Јевреји нашли на путу међукласне борбе што суштински није имало везе са њиховим пореклом и религијом. Дакле, страст или мржња према њима није последица њиховог јеврејства, већ наметнутог друштвеног положаја у коме су се они нашли између две класе.

Напредовање антисемитизма могло је да се сузбије у периоду просветитељства, нарочито Француске револуције, што се није догодило јер није било чврстог интелектуалног става водећих просветитељских мислилаца против такве појаве. Познато је да су Волтер или Монтескје јавно заговарали толеранцију, али су ипак у својим делима и даље износили антисемитске ставове. Волтер је сматрао да Јевреји морају у потпуности да се одрекну религијских аспеката свог постојања како би асимилација била успешна и како би задобили слободу и једнака права. Модерни антисемитизам само је наставак традиционалне одбојности коју људи имају према странцима ма колико да су задобили једнакост и привилегије код нове владе. Насупрот надама многих Јевреја широм просвећене Европе, просветитељство и Револуција нису успели да окончају стигме које су их и даље

пратиле. За многе мислиоце и даље су били нижа врста, али су сматрали да као законодавци слободне републике имају обавезу да им обезбеде бар слична права што се неоспорно и јесте догодило у читавој Европи.

Следећи аспект припадања јеврејском народу надовезује се на раније поменути и проширује њихове духовне снаге чувара и проучавалаца *Tore* на друге области живота. До пуног развоја њиховог интелектуалног капацитета доћи ће у време Хашкале, јеврејске еманципације која је била потакнута европским просветитељством (в. Шоенберг н. д.). Почетак овог процвата јеврејске културе, науке, уметности у оквирима католичке Европе почеће 1791. године када је изгласан први закон у Француској којим су Јеврејима дата иста права као и хришћанима. То је била прва еманципација за Јевреје након Француске револуције која је донела прихватање оних који су сматрани странцима и који су се налазили у подређеном положају. Иако се чини да бивају прихваћени као равноправни грађани, ипак имају потребу да се докажу околини тако што ће се велики број оних који су живели у градовима и били окренути новом духу времена и могућностима одрећи своје традиције, религије, језика, начина облачења и у потпуности прихватити нов начин живота. Добиће прилику да се школују и раде послове које раније нису смели да раде те у свим новим областима постају водећа интелектуална снага. Из захвалности за милост коју су добили од владара држава у којима су живели, постаће њихови најлојалнији и најпожртвованији грађани. Изнедриће много добитника Нобелове награде, велика имена науке, књижевности, свих грана уметности, филозофије, медицине, архитектуре, економије, не само из Европе већ из читавог света. Од укупног броја свих добитника Нобелове награде из свих области, проценат Јевреја износи око 20% што је невероватно достигнуће уколико се узме у обзир да јеврејска популација у свету износи око 0,02%⁵. (Савет за јеврејско образовање н. д.) Знаменити Јевреји биће присутни и пре овог периода. Неки од њих јесу шпански Јевреји Јехуда Халеви (1075–1141) и Моше Мајмон (1135–1204), холандски Јеврејин Барух Спиноза (1632–1677). Немачки Јеврејин Мозес Менделсон (1729–1786) сматра се реформатором јудаизма који је под утицајем европских просветитељских идеја требало од чисто теолошке да постане секуларизирана и модерна неогматска рационална религија. Од широм познатих значајних имена модерне историје ту су још и Алберт Ајнштајн, Сигмунд Фројд, Хана Арент, Валтер Бенјамин, Зигмунд Бауман, Ели Визел, Валтер Бенјамин, Хенри Кисинџер, Борис Пастернак, Ноам Чомски, Франц Кафка, Симон Веј, Харолд Пинтер, Боб Дилан, Ема Лазарус, Голда Меир, Натали Портман и многи други.

Двадесети век донеће потпуно непознату и до тада невиђену димензију онога што значи бити Јеврејин. Драјфусова афера (1884–1906) у Француској пробудиће старе страсти и мржњу која ће кулминирати Холокаустом. Два светска рата погубно ће утицати на јеврејску популацију Европе. Многи су успели да се иселе у Америку и на друге континенте, неки ће се вратити у Палестину ношени идејама ционизма, али ће већина страдати. Јевреји ће учествовати као део регуларне војске нација у којима су живели како би још једном потврдили своју припадност и оданост држави. У доба нацизма људска ће бића најпре бити сведена на број, а затим ће и већина њих бити избрисани кроз логоре смрти, гасне коморе и крематоријуме. Холокауст ће потврдити њихову бесмртност која проистиче из једног њиховог својства које Фројд (1988: 97) описује на следећи начин:

5 Подаци су преузети са сајта *Board of Jewish Education NSW* који је доступан на адреси <<https://bje.org.au/knowledge-centre/jewish-people/famous/nobel-prize-winners/>>. 14. 2. 2022.

Друго својство има веће последице; наиме, да Јевреји пркосе свим тлачењима, да нај-беспштедним прогањањима није пошло за руком да их истребе, да – шта-више – показују способност да се одрже у борби за зараду и, тамо где им се допушта, да остваре вредне доприносе сваком облику културне активности.

Корене хришћанског антисемитизма налазимо заправо у трауми коју су хришћани стекли присилним покрштавањем, поставши тако „рђаво крштени”, што значи да нису у потпуности и истински прихватили нову веру, већ да су у суштини и даље остали верни политеистичким боговима предака, а своју су мржњу према наметнутој религији усмерили према њеном јеврејском корену. Та је траума скоријег датума, те „човек нема потребе да се чуди што се у немачкој национал-социјалистичкој револуцији тај присан однос двеју монотеистичких религија тако јасно изражава у непријатељском третману обеју” (Фројд 1988: 98), што је била последица ослобађања трауме јер су нацисти напокон одбацили било каквих теолошког Бога, стварајући људске идоле којима су се свесрдно и без икаквих ограничења клањали и поштовали. Након Холокауста доћи ће до остварења миленијумских тежњи за повратком у земљу праотаца што неће бити једноставан или коначан процес јеврејског лутања.

Крај XX и почетак XXI века донеће нове нетрпељивости и појаву која је позната као неоантисемитизам због, како арапски свет сматра, окупације Палестине и Палестинаца и политичких потеза које влада Израела води против њих. Овај сукоб дословно се пренео и на друге европске државе у којима су присутне обе заједнице, највише у Француској, где су Јевреји принуђени да се исељавају из својих традиционалних парижких четврти и размишљају о могућностима опстанка у држави предака, јединој коју су имали. Пошто је традиционални антисемитизам чврсто укореван и присутан и данас, чини се да за Јевреје и даље не постоји место на коме би могли да се у миру настане, у својој или туђој држави, те да проклетство заиста и даље траје.

Претрагом извора наилази се на различите назнаке да је догађај на основу кога је настала легенда записана у Новом завету, али се ни у једном од четири Јеванђеља не помиње сусрет Исуса са човеком који је одбио да му пружи воду. У електронском издању *Енциклопедије Британика* наводи се да је могући извор *Јеванђеље по Јовану*, глава 18, стих 22. у коме заправо један од момака свештеничког поглавара удара Исусу шамар јер је рекао да друге питају о Њему и Његовој науци (в. *Енциклопедија Британика* 2018). Нема помена о човеку који не даје воду коју иште Исус. У многим верзијама које ће се касније јављати током средњег века ова митска фигура Јеврејина луталице носиће различита имена у зависности од државе у којој је настала: Ахасвер, Катрафил, Ђовани Бутадео – само су нека од њих. Почетак књижевне репрезентације овог митског лика почиње у XIX веку паралелно са фолклорном. У тексту под називом *Ко је у ствари 'Јеврејин луталица'* (2006), у коме се првенствено бави ликовном репрезентацијом овог легендарног лика, Миа Рајнер објашњава како је он имао два паралелна значења од којих се други огледа у (квази)научном и политичком спектру нарочито у доба нацизма: „Он се сада са једне стране представља као романтични лик побуњеника, уметника и филозофа несхваћеног од друштва којег истовремено попут пророка критикује и наговештава промене. Са друге стране Јеврејин луталица се јавља у облику анти-семитске карикатуре” (Рајнер 2006). Она наводи примере рукописа, памфлета, слика, графика, од којих је најстарији пример ликовни приказ уз рукопис из Енглеске из 1240–1251. на коме је приказан сусрет Јеврејина луталице и Христа. Затим се ликовна репрезентација развија од XVII

века надаље. Неки од примера јесу репродукција А. Дејвиса из 1788. под називом *Moses Gorden or the Wandering Jew*, затим циклус од 12 цртежа Густава Дора под називом *The Legend of the Wandering Jew* (1865) кроз које се приказују различити аспекти легенде, затим две слике Марка Шагала *Le Juif errant* од којих је прва настала 1914. године у стилу експресионизма, а друга у стилу кубизма која је настала у периоду од 1923. до 1925. Мотив Јеврејина луталице користили су и они који су преживели Холокауст у својим посттрауматским борбама са чињеницом да су преживели. То је био случај са холандским уметником Елиазером Елијејем Нојбургером (Eliazer Elie Neuberger) који је своје суочавање са преживљавањем и идентитетом приказао на слици *Ahasver* коју је насликао у Амстердаму 1945. године на којој је у првом плану човек у ритама, преживели, замишљеног и далеког погледа иза кога се надија бледа фигура мистериозног старијег човека у белом, Јеврејина луталице или пророка Елијахуа. Њих двојица у корак се крећу напред. Уметник на тај начин представља наставак лутања кроз преживљавање, иако се иза ове две фигуре налази пламено небо катастрофе, али у исто време и чисто бело небо живота за који се не може са сигурношћу потврдити да ли је проклетство или благослов. Слика је део виртуеле изложбе Јад Вашема *The Anguish of Liberation as Reflected in Art 1945–1947*⁶ коју чине радови преживели.

Јеврејско проклетство из легенде суштински не може да дође од Христа, јер је он син Божији чија је главна проповед љубав и братска љубав међу свим људима. Ако и јесу грешни, Исус им је грехе опростио на самрти речима: „Оче! опрости им; јер не знаду шта чине” (Лк. 23, 34). Од Бога љубави постаје Бог освете који проклиње ближњег свога, кршећи тако закон свог Оца и другу највећу заповест која каже „љуби ближњег својега као самога себе”. Као и све лоше што се на земљи дешава то долази од Човека, не од Бога, јер је човекова двострука природа – божанска и човечанска – благослов за људе којима је дата слобода избора да чине добро и да тако осветле своју божанску природу, или да чине зло удаљавајући се од Бога. Зато сматрамо да никако не треба постављати питање где је био Бог у Аушвицу, као што је чинио Визел у мемоару *Ноћ* (1956), већ искључиво где је био Човек, што се пита и Штајрон у *Софијиним избору* (1979), човек, који је све то осмислио и спровео у дело. Уколико бисмо се држали заповести и моралних начела која су нам од Бога дата, барем они који себе називају Христовим именом, било би мање патњи и мржње међу људима. Уочавамо следећи парадокс у историји религије западне цивилизације: највећи прогони и покољи људи дешавали су се у време када је католичка црква била водећа снага средњовековних држава. То је било могуће зато што се црквени поглавари нису бавили духовним проповедима и црквеним питањима вере и живота у складу са моралним законима, већ су били политички фактор који се бавио световним и посве људским питањима као што су власт, моћ, новац. Јер опрост за грехе могао се добити новчаном отплатом, а не праћењем Христовог учења. Може се закључити да су они који су прихватили легенду у црквеним оквирима искористили и злоупотребили патње и страдање Исусово како би оправдали зло и грехе које су сами чинили.

Д’Ормесонов роман скуп је свих претходних литерарних репрезентација Јевреја и легендарних верзија које су могле да се нађу у различитим књижевностима држава Европе: Енглеске, Италије, Француске, Немачке, Шпаније/Португалије. Структура романа изразито је постмодернистичка како по садржају тако и формално и по техникама које користи у конструкцији наратива. Доминира

6 Изложба је доступна на адреси <<https://bit.ly/3eDgr1F>>.

један општи хронотоп пута на копну или мору о коме је писао Бахтин: „Ја сам скитница, бескућник. Вукао сам се по свим друмовима, по сеоским путевима, док су још постојали, и по шумским и планинским стазама” (Д'Ормесонов 2011: 159). Користи интертекстуалност, иронију, алузије, асинхронију, документаристичке уносе, стварајући пастиш. Интертекстуалност ће се огледати у стиховима, директно цитираним пасусума, помињањем многобројних књижевних наслова, цитата из Библије, навођења молитве Оче наш на Башгали језику, Символа вере, стихова *Песме створења* светог Фрање Асишког. Биће помињано десетине француских, енглеских, латинских, старогрчких, руских, шпанских, америчких, турских песника и писаца и других уметника, називи слика и скулптура. Они и њихова дела биће историјске одреднице према којима ће нас приповедач смештати у времену и простору поред тачних датума и година.

Писац уводи читаоце у причу свог наратива тако што даје три кратка цитата, за које не наводи изворе већ само ауторе и којима објашњава важност различитих аспеката своје књижевне креације. Први цитат преузет је од Андреа Марлоа (Andre Malraux): „Људима треба открити величину која се крије у њима”. Кроз ову посве просветитељску тежњу жели да укаже колико су људска бића заправо величанствена сама по себи јер су људи, креативна и разумна бића, због чега се разликују од животиња, и колика је величанственост њиховог стваралачког генија и потенцијала уколико је усмерен ка добру што је могао да види кроз своја антрополошка истраживања различитих цивилизација широм света. У његовим ексцентричним делима која је назвао *farfelu*⁷ осликан је „његов осећај да је свет равнодушан за људске аспирације” (Тејлор 2007: 246) и уметничке слободе. То је закључио на основу кризе вредности у којој се нашао Запад у међуратном периоду која ће кулминирати Холокаустом после кога ова криза неће бити окончана. Читалац ће заједно са Јеврејином луталицом видети и посетити многа места и присуствовати многим догађајима и великим открићима у којима је и он сам учествовао. Други цитат припада великом грчком књижевнику Никосу Казанцакису⁸ (Nikos Kazantzakis) који пита: „Има ли ичега истинитијег од истине? Има: то је предање. Оно даје трајан смисао пролазној истини”. Овим цитатом Д'Ормесон наглашава важност приче и преношења предања. Прве заједнице свет око себе и оно што се дешавало око њих објашњавале су кроз усмено приповедање које је имало сврху подучавања о томе како се треба понашати или зашто се нешто дешава на начин на који се дешава. Преласком са усменог на писани облик комуникације створили су се услови за трајно очување прича из давнина. Иако многи на фикцију гледају као на лаж и измишљотину, оно што је њена суштина јесте сама прича и процес њеног настанка као једине истине. Трећи цитат „Ја, као Јеврејин луталица...” припада француском писцу Лују Арагону (Louis Aragon) који свој живот поистовећује са животом Јеврејина луталице, јер имају сличну судбину. Пошто је био рођен ванбрачно крајем XIX века, његов отац измислио је име Арагон јер није могао да га призна. Његов живот и порекло рефлектовали су се и на његово писање кроз које је непрекидно истраживао

7 У преводу са француског луцкаст.

8 Никос Казанцакис (1883–1957) био је један од најзначајнијих и најталентованијих грчких модернистичких писаца и филозофа прошлог века који је у својим делима испитивао везу између Бога и човека као и историјске теме и прераде фолклорних легенди. Најпознатија су му дела *Грк Зорба, животи и нарав Алексиса Зорбаса* (1946), *Последње искушење* (1955), *Одисеја: модерни наставак* (1924–1938), постхумна аутобиографија *Извештај Ел Греку* (1961). Био је номинован за Нобелову награду више пута, али је није освојио. У години смрти изгубио ју је за један глас у корист Албера Камија.

тему идентитета. У овом је роману идентитет Јеврејина луталице кључни сегмент јер је нестабилан, неухватљив, многострук, свеприсутан и вечан као и он сам. Д'Ормесон не иде далеко у прошлост, заправо цитира своје савременике који као и неки ранији писци осећају патње света као своје, које су у свакој епохи исте само што се манифестују кроз различите историјске околности. А те околности и начине суочавања са њима једино конкретан и опиљиво можемо да сазнамо путем текстова преко којих можемо да ступимо у контакт са прошлостју која више не постоји.

Роман се састоји из три дела која носе следеће наслове: „Поморска царина“, „Мрачна времена“ и „Осана без краја“. Сваки део садржи много неименованих поглавља (укупно 159) различите дужине, од неколико реченица до неколико страница. Уколико се читалац у неком тренутку не сети да погледа садржај на крају романа који ће му открити називе сваког од њих што ће му умногоме олакшати даље читање и држање на окупу расутих нити од којих је саткана прича. Структура и распоред дешавања асинхрони су јер се из преисторије селимо у садашњост да бисмо се вратили у неки ранији или каснији век нове ере, па опет у садашњост. То захтева додатно ангажовање читаоца и често прекидање читања како би се проверило да ли је неко име или историјски догађај релевантан за стварни свет или је део фикције. Јер, мора се у све сумњати и оспоравати. Чини се да прича тече ланганим линеарним током да би се у неколико наредних поглавља неколико прича испреплитало и наизменично дешавало што би на извесно време успорило напредак.

Први део „Поморска царина“ опет почиње интертекстом – песмом Хорхеа Луиса Борхеса, савременог слепог песника Хомера, у којој опева време које је само обмана јаве, или сна: „Сањао сам јучерашњи дан. / Али можда за мене јуче не постоји, / можда нисам ни рођен. / Ко зна, можда сањам да сам сањао“ (Д'Ормесон 2011: 9). Пре јучерашњег сањао је и „вече и јутро првог дана“, Лукана, Голготу, геометрију, боје, карте света и царства, али и неизмерне боли. Иако то неће бити јасно на самом почетку, у овим је стиховима садржано све оно кроз шта ће проћи Д'Ормесонов Јеврејин луталица од почетка времена до наших дана. Наслов песме није познат јер није написана референца. Али ситуација је јасна јер након напуштања песниковог духа и надахнутог генија она постаје вечна и припада свима. Прва четри поглавља 'Дан као сваки други', 'Пустиња', 'Море' и 'Велики канал' осликаће главне хронотопе кретања наратива. Она су најкраћа јер су сачињена од само две-три реченице у трећем лицу једине гласом безименог наратора који није свезнајући. Он није сурогат писца што је карактеристично за постмодернистичке романе, већ његов глас чујемо кроз технике којима се у тексту користи. Није тешко спознати који су то догађаји и места: дан као и сваки други у пролеће на Унутрашњем мору јесте дан Пасхе када ће Исус бити распет; пустиња је место за караване у којима ће он бити као изгнаник из Шпаније или освајач нових знања; море је океан преко кога осваја нов континент, Велики канал који се улива у залив светог Марка у Венецији јесте место још једног сусрета Симона, Јеврејина луталице, и његових неочекиваних, али неопходних слушаца, без кога ову причу ми никада не бисмо сазнали. Ти сусрети често су одређивали даљи ток историје света. Други део „Мрачна времена“ почеће са два цитата. Први је на енглеском преузет из песме *The Brook* (1886) енглеског песника Алфреда Тенисона: „Јер људи могу да дођу и људи могу да оду, / али ја настављам заувек“⁹ (Д'Ормесон 2011: 149), што у потуности осликава ситуацију Јеврејина

9 „For men may come and men may go, / But I go on for ever.“ (Прев. аут.)

луталице који се и даље креће и кроз мрачна времена која неумитно долазе и у којима многи људи долазе и одлазе, али је он тај који је присутан заувек. Други цитат из песме Шарла Бодлера каже: „Да сам стар хиљаду година, не бих имао оволико успомена”, што значи да сећање није индивидуално, већ колективно, и да се преноси са генерације на генерацију тако да можемо да се сећамо свега онога што је било хиљадама година пре нас. Иако се прате различита раздобља, људи и догађаји, доминантна тема јесте пропаст Западног римског царства 476. године. Трећи део „Осана без краја”, што би значило „вечна слава Богу”, отвара се трима цитатима од којих је трећи ова синтагма позајмљена од Шатобријана. Први је преузет из будистичког текста као навод од Андреа Марлоа у коме се наводи како је слон најмудрија животиња која се једина сећа прошлих живота о којима дуго размишља. Исти је такав и Јеврејин луталица који памти све од постања неба и земље, људи, првих грехова, издаја, богоубиства до сигурно плови у будућност. Други је од Фридриха Ничеа: „Већ сам више пута живео међу људима / и познато ми је све што човек може искусити, / од онога најнижег до онога нај-узвишенијег ... / Ја сам свако ко је икада постојао”. На самом крају романа наћи ће се и посвета: „у спомен на господара Ђаганата, Тиберијеву палату, Кастел дел Монте и краља Теодориха на окуци Адићеа” уз још једну поруку: *non solum in memoriam sed in intentionem* – да људи и њихова дела не остају само у сећањима и прошлости, већ и у намерама и делима будућих људи.

Како приказује различите аспекте историје и стваралаштва наратив ће бити обликован на различите начине: у форми драме у којој су главни ликови Ахасвер, Понције Пилат, Миријам која га моли да ослободи Исуса, тужбалице Јеврејина луталице коју је испевао једном приликом у Бриселу, фиктивног личног дневничког извода поручника Натана Каца, усменог сведочанстава Симона Киријана у првом лицу, писма прокуратора Јудеје Понција Пилата које шаље сенатору Публију Сулпицију Квиринију царском намеснику у Сирији, писма Учитеља закона кинеском цару, дијалога у више гласова, питања са конференције за штампу која је одржана у Јерусалиму. Дубнов (1983: 59) наводи да је чувени Солон Ибн Габирол шпански Јеврејин из Малаге, филозоф и песник из XI века, писао тужбалице на хебрејском у којима је жалио над тешком судбином свог народа и да су те песме биле део проповеди у синагогама почетком XX века, што је могло да буде инспирација за тужбалицу Д'Ормесоновог Јеврејина луталице. Ту је и покушај стохастичке¹⁰ реконструкције унутрашњег монолога једног од многих отеловљења Јеврејина луталице – Исака Лакедема¹¹ – без великог слова, тачке или зареза, у коме ће се прелазити са једног језика на други, све док се на крају у дословном смислу не распадне као што се распада овај вечни бесмртник који не може да умре, већ само

[...] светлим као пламен а то је I screw ich wandere паклени пламен пијем повраћа ми се играм иде ми се I fuck нешто ми се и fucking in the blue ходам и никад не умирем и немам ни имена ни језика и јебем * !!!? and I fuck and I screw bac kock ход I'm walking and fuckin so tired in the blue ход крв умор ich gehe jeg vandrer игра пиј умор und bac ej mar ascop in the koc inthe screw e j b m a d e u m r e w a n d e r I n t h e s c o p a f t e r n I s a k i n

¹⁰ Стохастика – вештина погађања онога што је тачно, учење о ономе што је вероватно.

¹¹ Александар Дима пише своје капитално дело под називом *Isaac Laquedem* (1853) које је његова интерпретација ове легенде. Биће поменути и ранија верзија Ежена Сија *Le Juif Erant* (Луталући Јеврејин) (1844).

the m b m
orn
scre b
l l
m
m
(Д'Ормесон 2011: 128)

Он најбоље зна ко је, иако је нико, па самим тим и свако: „Ако сам ико, онда сам свако.” (Д'Ормесон 2011: 192) Мноштво фиктивних ликова сабрани су у једну субјективност, која је расута и подељена на мноштво историјских и фиктивних личности. Идентитет Јеврејина луталице тајанствен је, али добро познат, јер он је свуда, а ипак нигде, јер не заслужује да буде негде баш зато што је Јеврејин. Роман представља историографску метафикцију јер прерађује већ постојећу фиктивну легенду и све њене досадашње литерарне прераде. Први Јеврејин луталица који је зарадио проклетство био је Галилејац Ахасвер из Магдале од кога Исус није добио самилост због његове љубоморе, јер га је Марија Магдалена оставила због љубави према Исусу. Понекад је одлазио на двор римског прокуратора Понција Пилата како би помагао остарелом вратару Картафилу који је био његов двојник:

Тај Картафил број два, помоћник вратара Понција Пилата – и ево шта ће у потоњим вековима збуњивати толике научнике и песнике, од византијских тумача и Меџуа Периса, монаха из Сент Олбанса у средњовековној Енглеској, до Гетеа, Бајрона и Хорхеа Луиса Борхеса – био је главом и брадом постолар Ахасвер. (Д'Ормесон 2011: 29)

Текст обилује ироничним тоном што је још једна карактеристика постмодернистичког романа. Касније ћемо сазнати да је исти тај Картафил у време владавине цара Нерона подметнуо пожар у Риму 64. г. н. е. који је трајао девет дана и девет ноћи како би осветио Вараву чији је следбеник био. Тако ће директно допринети пропасти и паду највећег Римског царства о чему не можемо да читамо у званичним удбеницима. Нико други није могао да буде Деметрије који ће 410. г. н. е. осмислити како да се сачува вечно сећање на краља Визигота Аларих I, смисливши да се заустави ток реке у чијем кориту ће га сахранити и поново вратити воду да тече вечно као што ће и он лутати без краја. Пошто не постоји историјски лик који је имао улогу Деметрија, овде писац открива скривене делове историје уз помоћ своје маште. Он ће временом променити име и од Јеврејина Исака постаће Ђовани Бутадео који ће живети у Асизи у XIII веку, али неће знати када и зашто је узео то име јер је имамо превише успомена да би их све запамтио. Овде се јавља и питање карактера нашег сећања што утиче на историјско памћење. Наш ментални апарат, мозак, јесте нестабилан и несталан када се ради о памћењу – одмах након самог догађаја нешто од њега почиње да се губи. Процес се наставља како време пролази. У сећању остају само неки делови који бивају измењени овим унутрашњим, али и многим спољашњим факторима: средином, тренутним идеолошким и културним токовима и слично. Тако ни Исак, Ђовани Бутадео, није са сигурношћу могао да се сети одакле је и како је то што јесте, али је знао са сигурношћу да је бесмртан док ће безбрижно „сањарити о једној бесконачној прошлости” (Д'Ормесон 2011: 26). Помоћи ће младом сину свог пријатеља из Асизе да спозна љубав коју он не познаје и да оснује један од првих хришћанских редова. Биће то Фрања Асишки: „Међутим, нико никада није поменуо пратиоца светог Фрање, оног крупног човека који је с њим дошао Инокентију III

у сан: Јеврејина Исака, званог Бутадео. У ствари, можда је и било боље прећутати његово име, из више разлога” (Д'Ормесон 2011: 118). Он ће постати и изасланик римског папе који ће га са свештеником Јованом из План Карпена извести о најездама и освајањима хунских хорди и чувеног Џингис Кана. Иако је био офуцане спољашњости у себи је крио много знања и духа, много је путовао и познавао је неколико језика међу којима грчки, латински, арапски; заправо, знао је све језике света. То ће му знање помоћи да се нађе на једној судбоносној експедицији на коју ће поћи као Хуан де Еспера ен Диос¹² или скраћено Хуан Есперендиос – злосрећни јунак борбе против ислама у време Реконкисте у Шпанији – који ће постати Колумбов сапутник и преводилац – Луис де Торес. Дубнов каже да постоји легенда по којој су преобраћени Јевреји у хришћанство, познати и под називом „марано”¹³, у извесном броју пратили Колумба на његовом путу ка новом континенту. Међу њима је био његов преводилац марано Луис де Торес који је познавао хебрејски, арапски, калдејски¹⁴, који је први крочио на новооткривено тло. Он је остао на Куби где је и умро недуго затим (Јеврејска енциклопедија н. д.). Није ни чудо што су поред хришћана освајача одмах уз њих били и Јевреји који су међу првима створили своје заједнице у Средњој и Северној Америци, јер је путовање и настањивање нових насебина њихов вечни посао. Много пре Колумба већ је био у северном делу новог континента заједно са Викинзима, када се звао Рагнар Лодброк/Рагнар Учени. Дошло је време великих промена, Револуције, Терора, Јулске Монархије и тада је било погодно време да постане Симон Дојц који је постао католик како би унео „дашак промене” у доба свеопштих промена, захваљујући којима ће, упркос свом великом шоку, постати еманципован и једнак са другима. Шатобријан ће га крстити именом Жилијен Потлен који ће постати Исак-Жилијен његов слуга на пропатовњу од Венеције до Гранаде преко Јерусалима. Познавање језика помоћи ће му да постане Хсуан-цанг, будистички путописац и преводилац из Кине који ће путовати у Индију пешице, али уз пратњу људи турског кана Тунга Јабгуа како би донео сутре и Будине фигурице које се још увек чувају у пагоди Дивље гуске из 625. године. Присуствоваће и открићу велике тајне нуле. Исак ће бити и Наполеонов писмоноша који ће га из Русије послати Бородинске битке послати назад у Француску да јави његовој вођеној Марији Луизи да је добро и да у Паризу објави да креће у нове походе. Он је одабран за овај важан задатак јер је једини могао да утекне козацима и хајдучима пешице и на коњима и, ако затреба, да стигне жив до Париза. Истовремено ће морати привремено да постане капетан Канувил. Претходно је у време рађања ислама био Арапин Омер Ибн Батута ел Хорезми ел Тартуши онолико колико је био Кинез Хсуан-цанг. За време нациста биће Морис Сакс „пробисвет, онај тако даровити гад, преварант, развратник и циник, хотелски момак, писац, говорник, глумац, лектор у НРФ¹⁵-у, управник позоришта, онај распон, покрштени хомосексуални пасторски зет, смрдљиви Јеврејин који се продао Гестапу” (Д'Ормесон 2011: 192–193), за кога се не зна како је завршио пошто постоји више верзија. Због нових нетрпељивости након стварања Израела 1976. године десиле се отмица авиона на лету Тел-Авив-Париз, који је преусмерен за Ентебе у Уганди, коју су извела

12 У преводу са шпанског ово би име значило Хуан од Вере у Бога. (Прев. аут.)

13 На шпанском *marano* значи свиња. Овај израз коришћен је погрдно јер Јевреји ову животињу сматрају нечистом, као што су то и Јевреји за католике.

14 Калдејски језик источноарамејски је језик којим говоре Калдејци у Ираку.

15 Скраћено од *Nouvelle Revue Française* који је један од најутицајнијих француских књижевних часописа основан још 1909. године.

два Немца и два Палестинца. Једини који је могао да помогне Мосаду да разреши талачку кризу у којој је погинуло двоје људи био је Исак Лакедем који је носио и многа друга имена. Тренутно је за сада Симон Фусгенгер који мора непрекидно из вечери у вече, из дана у дан, века у век да прича своју причу за шта су му потребни слушаоци.

У неколико наврата поменуће се Борхес као велики писац XX века чији романи постмодерним експериментима претходе овом у потпуности новом приступу књижевности и превредовању старих модернистичких концепција и погледа како на историју тако и на процес писања и стварања наратива, било књижевних или историјских. По новим гледиштима процес писања обе врши се на исти начин. Новим поступком историја се преиспитује, деконструираше, поново проматра и опет конструираше: она није одбачена нити поништена, она се само поново разматра као људски конструкт. Преиспитивање званичних верзија историје проистиче из главног постмодернистичког сентимента – сумње. У својој књизи *Critifiction: postmodern essays* (1993) Федерман (Raymond Federman) каже да је нов начин не само у политичком и новинарском писању који се појавио 1960-их година „резултат замагљивања чињеница и фикције, већ и у роману док успоставља једну нову везу са стварношћу и историјом, везу засновану на сумњи” (Федерман 1993: 25). Највећи прекршај у односу на раније конвенције јесте пробијање граница стварног света и фикције, историје и књижевности. Овај роман представља оно што је Линда Хачн (1996: 183) назвала „историографска метафикција” чији је задатак да „демаргинализује књижевност путем суочавања са историјским, и то и тематски и формално”, што овај роман недвосмислено и чини. Питање које се поставља јесте како и шта можемо да знамо о прошлости из садашње позиције. Зато је било неопходно преиспитати прошлост која почиње да се пише новим наративним поступцима којима се пише и књижевност, које ипак нису исти поредак дискурса: „Оне су различите, иако су им заједнички друштвени, културни и идеолошки контексти и формалне технике. Романи [...] инкорпоришу у извесном обиму друштвену и политичку историју иако је тај обим променљив” (Хачион 1996: 188). Оно што постмодернизам намерно ради јесте да меша и оспорава успостављене представе по којима је верификација проблем историографије, а истинитост проблем књижевности. Али иако обе представљају културне знаковне системе и идеолошке конструкције, оне задржавају својства аутономности и самосадржајности због чега границе међу њима ипак остају солидне иако флексибилне. Ево једног примера како ти односи функционишу у овом роману. Кроз једну од својих инкарнација, Јеврејин луталица наћи ће се у Француској:

У пролеће 1832, отприлике у време када бесни епидемија колере која односи Казимира Перијеа, председника владе, када Еварист Галоа, даровити математичар, гине у двобоју због жене коју не воли, када Марија Таљони у Паризу представља први романтичарски балет – *Silfido* – и уводи моду провидних балетских сукњица, када због сахране републиканског генерала Ламарка избијају немири и борбе око манастира Сен Мери, када војвода од Рајхштата умире у мрачној раскоши Беча, када виконта од Шатобријана, кога је напустила његова последња љубав, хапси у улици Анфер полицијски комесар с два помоћника, војвоткиња од Берија искрцава се у Прованси како би у име законите монархије подигла земљу на устанак против краља Луја Филипа. (Д’Ормесон 2011: 204)

У само једној реченици сумиран је читав један период француске историје и свих токова друштвеног и политичког живота набрајањем стварних имена и давањем тачног временског оквира кроз датум који је карактеристика

документарних списа. У том би се смислу роман могао окарактерисати као историјски јер ће се тематизовати и распеће Исусово, откривање Америке, пожар и пад античког Рима, опсада Масаде, откриће нуле и тачке, терористичка отмица израелског авиона, градња библиотеке у Ефесу а ту су и историјске личности: Понције Пилат, Фрања Асишки, свети Августин, свети Јероним, папа Инокентије III и Инокентије IV, цар Нерон и царица Попеја, краљ Визигота Аларих, Буда, Колумбо, барон Шатобријан, Наполеон, његова сестра Полина, Александар Бертије, Олаф Олафсон, Петар и Павле, хелурски краљ Одоакар, остроготски Теодорих, византијски цар Јустинијан и Теодора, калиф Омер Мухамедов таст, краљ Ашока, математичари Арјабата и Ел Бируни, грузијска грофица Тамара, маршал Иди Амин Дада само су нека од многих. Неки ће бити само поменути јер се говори о дешавањима из њиховог доба, док ће други бити директно фикционализовани и у комуникацији са Јеврејном луталицом што представља један од скандала који изазива постмодернистички роман. Он је једини могао да буде сведок свим тим дешавањима и савременик свих ових људи из прошлости, непрекидно приповедајући, јер прича је његов живот као што је то била и за Шехерезаду и за све оне који ће једино кроз приче и сведочење моћи да се суоче са највећом траумом XX века и читаве историје. Она ипак није успела да уништи тог вечног проклетника луталицу као ни душу света или победе људског духа пошто је разум изгубио место које му је победоносно припало неколико векова раније. Поред Симона, венецијанског клошара, песника, доброг познаваоца француске књижевности, човека у срцу људских митова и снова, или, краће, Јеврејина луталице из нашег времена, ту је још један наратор, безимени младић, који са својом девојком Маријом слуша сваке вечери приче једног човека који личи на луталицу, али има новца са собом. О њима двома знамо да су из Француске и да су у Венецији на путовању. Њих троје воде дијалог садашњости и прошлости: они су садашњост, а њихов саговорник прошлост, садашњост и будућност. Хачн подсећа на Аристотелове постулате по којима су историчари могли да говоре само о ономе што се заиста догодило, док су песници говорили о ономе што је могло или требало да буде. Са постмодернизмом који све подрива и супроставља долази до приближавања супротности које су изражене кроз дихотомије прошлост/садашњост, фиктивно/историјско, појединачно/опште: „А то супростављање је само по себи противречно, зато што одбија да оживи или поништи било једну било другу страну дихотомије, а ипак је више него вољно да их искористи” (Хачион 1996: 180). У поступку конструисања свог наратива Д'Ормесон попуњава оно што се назива „мрачним деловима историје” што је карактеристика историјских романа у којима се историјске реалеме уводе онако како их бележи званична историја. Оно што је сада историјски званично прихваћено бива оспорено присуством фиктивних ликова који директно утичу на токове догађаја. Али они се одвијају онако како их историја памти; нема представљања алтернативне историје или мењања званичне на негативан ревизионистички начин којим би се поништило или избрисало нешто што је историјски записано. Нема ни мешања перспектива у смислу да се у прошлости јављају алузије на неке касније референте – о двадесетом веку говориће Симон Фусгегер и његови слушаоци као људи тог века у коме се појавила сида, пилула, атомска бомба, тенкови, телевизија, пеницилин, рачунар и у коме се догодио Холокауст о коме ће се говорити у алузијама без конкретног помињања ове речи. На питање каква је то званична историја, Брајен Мекхејл подсећа у чланку „Постмодерна проза” да је то историја коју пишу победници. У случају овог романа историју су писали хришћани који су веома

лако могли да избришу заслуге Јеврејина који је био уз њих и да га искључе из те званичне историје која је сада реконструисана и кроз коју се враћају маргинализоване групе (жене, мањине, Јевреји). Тако ће значајну улогу како за Јеврејина луталицу тако и за његовог безименог слушаоца имати Марија – за првог Миријам/Марија из Магдале позната као Марија Магдалена, а за другог његова Марија која ће бити опчињена причама овог опскурног старца који ће се представити као Симон Фусгенгер, Шехерезада из Венеције. Као што је Ева била погубна за Адама, тако је Марија из Магдале била пропаст за Ахасвера који није могао да поднесе њену неузвраћену љубав коју је расипала свакоме другоме све док није упознала Исуса за којим ће поћи и кога неће успети да спасе његове судбине која је морала да буде. Њему ће се десити нешто што је врло ретко у историји:

Ја сам као сав остали свет: историја ме је сатерала уза зид. [...] Мене је однела даље него икога. Зато што сам се нашао лицем у лице с њим – и нисам хтео да му дам чашу воде. Чули сте шта се заиста догодило: почео сам да га мрзим. Остали га воле, или пак не знају за њега. Верују у њега, или не верују. Мени се десила гадна ствар: ја сам од ретких људи на овом свету који су га мрзели. Због једне жене, наравно. Због њега у историји и вечности постоји он – и постојим ја. (Д'Ормесон 2011: 151)

Она није једина жена која ће му се наћи на путу и коју ће страшно волети у вековима које није могао да избегне. Због њих ће чинити разне опасне и смеле ствари које ће некада довести и до тока историје коју познајемо, али за коју нисмо знали да ју је он инспирисао да се догоди. Ту су биле још и Наталија из Ноаје, слушкиња грузијске грофице Тамаре, Попеја, жена императора Нерона, Полина, грофица Софија од Сегира, безимена непозната жена.

Његова бесмртност постала је још једна траума. Бити Јеврејин коначно значи бити истраумиран историјом у више наврата: најпре онда када се као једини верник у монотеистичког Бога нашао међу политеистичким племенима, затим када је и зарадио ово проклетство вечности и најзад највећом траумом историје Холокаустом. Пошто је преживео све те догађаје у којима је задобио ову опасну рану на души, да би се макар мало помирио са њом, он о томе мора непрекидно да говори, да приповеда и сведочи јер је то једини начин за утеху. А најпре прича зато што не може да умре. Да би то заборавио неопходни су му слушаоци као овај млади пар у Венецији. Његова прича или бајка слична је истини, или је истинна слична овој бајци. Приче су неопходне и онима који се плаше смрти како би заборавили шта их чека. Онима који су преживели Холокауст требало је много времена да о својим искуствима проговоре. Када су смогли снаге за то, учинили су то кроз причу и усмено сведочанство које остаје као опомена и споменик по-срнулости људског рода и прогреса.

ПРИМАРНИ ИЗВОР

Д'Ормесон 2011: Ž. d'Ormeson, *Priča Jevreјina lutalice*, Beograd: Plato.

ЛИТЕРАТУРА

Бауман 2000: Z. Bauman, *Modernity and the Holocaust*, Cambridge: Polity.

Дубнов 1982: S. Dubnov, *Kratka istorija jevreјskog naroda*, Beograd: Savez jevreјskih opština Jugoslavije.

- Морисон и Браун 2001: М. А. Morison, S. F. Braun, *Judaizam, svetske religije*, Beograd: Ćigoja štampa.
- Рајнер 2006: М. Rajner, *Ko je u stvari 'Jevrejin lutalica'?*, Makabijada, <<http://www.makabijada.com/luta2.htm>> , 10. 1. 2022.
- Тејлор 2007: К. Л. Taylor, *Facts on File Companion to the French Novel*, New York: Facts on File.
- Федерман 1993: R. Federman, *Critifiction: postmodern essays*, Albany: State University of New York Press.
- Фројд 1988: S. Frojd, *Mojsije i monoteizam*, Beograd: Grafos.
- Хачион 1996: L. Наџион, *Poetika postmodernizma: istorija, teorija, fikcija*, Novi Sad: Svetovi.

ИЗВОРИ СА ИНТЕРНЕТА

- Библија: <<https://citajbibliju.com/>>.
- Енциклопедија Британика 2018: 'Wandering Jew', *Encyclopedia Britannica*, <<https://www.britannica.com/topic/wandering-Jew>>, приступљено 12. 2. 2022.
- Јеврејска енциклопедија н. д.: 'The Discovery of America', *Jewish Encyclopedia*, <<https://www.jewishencyclopedia.com/articles/1385-america-the-discovery-of#anchor2>>, 15. 2. 2022.
- Шоенберг н. д.: S. Schoenberg, 'Hashkala', *Jewish Virtual Library*, <<https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-haskalah>>, 18. 2. 2022.
- Савет за јеврејско образовање н. д.: *Board of Jewish Education NSW*, <<https://bje.org.au/knowledge-centre/jewish-people/famous/nobel-prize-winners/>>, 14. 2. 2022.

BEING A JEW: JEAN D'ORMESSON'S WANDERING JEW STORY

Summary

It was hard to be Jewish through the whole history of their existence because this origin meant both heavy historical burden as well as pride. From the times of patriarchs and Exodus, the Jewish people had been chosen by God and thus marked with the blessing which often seemed as curse and damnation. From the Christ's death on the Cross their situation has been permanently deteriorated in frames of Catholic Europe because they were marked as murderers of Christ who had cursed them himself and sentenced on immortality through eternal wandering. This legend is central to the novel *Priča o Jevrejinu lutalici (Histoire du Juif errant 1991)* by the French writer Jean d'Ormesson. It is a story about the world as we know, history, the cursed man who has been trying to find his place in that same world and that same repeating history in its slow flow. The aim of this paper is to investigate the ways in which history and fiction intertwine in this historiographic metafiction, the ways in which literature approximates history to the readers and how the literature enriches its own framework. The methods that are used to analyze different historical aspects of the narrative are historical and analytical.

Key words: history, fiction, historiographic metafiction, Jewishness, trauma, eternal wandering

Milica M. Karić